

cak İbnü's-Salâh bunun künye şeklinde lakap olduğunu söyler (*Muḳaddimetü İbni's-Şalâh*, s. 200). Künye öne çıkan bazı özelliklere, maharet ve kabiliyete göre veriliyordu: "ebû's-seyf" (kılıç babası [ustası]) gibi. Hz. Peygamber, yanlış anlamalara yol açan veya çirkin mânalar taşıyan bazı ad ve künyeleri değiştirmiştir. Önemli bir davayı çözdüğü için kabilesinde Ebû'l-Hakem künyesiyle anılan sahâbîyi, "Hakem hükmün sahibi Allah'tır" diyerek büyük oğlunun adıyla Ebû Şüreyh şeklinde künyelemiştir (Ebû Dâvûd, "Edeb", 70). Aynı şekilde hemen her konuda çok bilgili bir kişi olduğu için yine Ebû'l-Hakem künyesiyle tanınan Ebû Cehil'e "bilgisizlik babası" anlamındaki yeni künyesini de ilâhî gerçeği anlamamakta direndiği için Resûl-i Ekrem takmıştır. Hz. Peygamber, kendi künyesinin kullanılmasını hitapta doğuracağı bazı sakıncalar yüzünden yasaklamıştır. Bu konuda mezhepler arasında ihtilâf çıkmış, Şâfiîler bunu onun hayatta olduğu sürece künyesinin kullanılması ile sınırlarken diğerleri yasaklamayı ad ve künyesinin beraber alınmasına tahsis etmişlerdir (Kalkaşendî, V, 408). Nitekim bir rivayete göre Resûl-i Ekrem, adını alan kimsenin künyesini ve künyesini alanın adını almasını yasaklamıştır. Ancak on sahâbînin Hz. Peygamber'in adını ve künyesini birlikte aldıkları bilinmekte ve onun bu duruma söz konusu kişilerin kendisine olan sevgilerinden dolayı müsamaha gösterdiği anlaşılmaktadır (Ebû Abdullah İbn Mende, s. 8, 21-23).

Çocuksuz kimseleri ve küçük çocukları künyelemek câiz görülmüştür. Nitekim Resûl-i Ekrem, Abdullah b. Zübeyr'i henüz bebekken dedesinin künyesiyle (Ebû Bekir) künyelemiş, çocuğu olmadığı halde Hz. Âişe künyelenmek isteyince de ona yeğeni Abdullah'ın (Abdullah b. Zübeyr) adıyla Ümmü Abdullah künyesini vermiştir (İbnü'l-Esîr, s. 27). Ebû Bekir gibi künyeleriyle anılan kimselerin isimleri nâdiren kullanılır; çünkü onların künyeleri isimlerinin yerini almıştır. Bu konuda, sahâbeden Ebû Hüreyre'nin beslediği bir kedi yavrusu sebebiyle adını unutturacak kadar öne çıkan "kedicik babası" anlamındaki künye ile tanınması meşhurdur.

İbnü'l-Esîr, *Kitâbü'l-Muraşşâ'da* künyenin aslını teşkil eden "eb" (baba) ve "ümm" (anne) kelimelerinin yanında "ibn" (oğul), "bint" (kız) ile "zû, zât" (sahip) kelimelerine izâfetle türetilmiş çok sayıda

künyeyi zikreder. Bunlara "bir şeyin aslı, özü, sahibi, kaynağı, varlık sebebi ve en mâhiri" gibi anlamlar verilerek insan, hayvan, bitki, yer, tabiat olayları, hastalıklar ve çeşitli eşya için çoğu zamanla isimleşmiş pek çok künye üretilmiştir: "Ebû'l-beşer" (insanlığın babası, Hz. Âdem); "ümmü'l-kurâ" (karyelerin anası, Mekke); "ebû'l-bu'd" (uzaklıkların babası, uçsuz bucaksız çöl); "ümmü'l-habâis, ümmü'l-âsâm" (çirkinliklerin / günahların anası, içki); "ibnü's-sebîl" (yol oğlu, yolcu); "ibnü'l-arz" (yer oğlu, garip yolcu); "bint ineb" (üzümün kızı, şarap); "bintü'l-cebel" (dağın kızı, aksiseda); "zü'l-celâl" (ululuk sahibi, Allah), "zü'l-fekâr" (iki çatal sahibi, Hz. Ali'nin kılıcı); "zâtü'l-hareke" (kendi kendine hareket edebilen cisim); "zâtü'r-rie" (akciğer iltihabı, zatürre) gibi.

Hadis ilminde II. (VIII.) yüzyıldan sonra râvî sayısının artıp benzer isimlerin çoğalması râvîlerin birbirine karıştırılmasına yol açmış, buna bağlı olarak künye bilgisine ihtiyaç duyulmuştur. Künyeye dair ilk eserlerin Ahmed b. Hanbel, Buḥârî, Müslim, Nesâî, Ali b. Medîni, İbn Ebû Hâtim, İbn Hibbân, Hâkim en-Nisâbûrî ve Ebû Bişr ed-Dûlâbî gibi muhadrisler tarafından yazıldığı görülür (Kettânî, s. 120-121). Ayrıca tabakat, ricâl ve tarih kitaplarında râvîlerin biyografilerinde künyelerinden mutlaka söz edilir, bazılarında ise bu konuya müstakil bölümler ayrılmıştır. İbnü's-Salâh râvîleri hem künyesi hem ismi olanlar, künyeleriyle tanınıp ismi bilinmeyenler, ismi ve künyesi olduğu halde künye ile lakaplananlar, iki veya daha çok künyesi olanlar, ismi bilinen, fakat künyesinde ihtilâf edilenler, künyesi bilinip isminde ihtilâf edilenler, az da olsa hem isminde hem künyesinde ihtilâf bulunanlar, ismi ve künyesinde ihtilâf bulunmayanlar, ismi bilindiği halde künyesiyle meşhur olanlar şeklinde dokuz gruba ayırır (*Muḳaddimetü İbni's-Şalâh*, s. 198-202). Künye konusunda yukarıda anılanlar dışında İbn Adî, Halife b. Hayyât, Muhammed b. Habîb, Ebû İsâ et-Tirmizî, İbn Abdülber en-Nemerî, Zehabî, Süyûtî, Murtazâ ez-Zebidî gibi âlimler de eser yazmışlardır. Ayrıca ılema, edip, şair ve ümerâdan ünlü kişilerin künye ve lakaplarıyla ilgili eserler kaleme alınmıştır; Şeyh Abbas el-Kummî'nin *el-Künâ ve'l-elḳâb*'ı bu türden bir çalışmadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "kny" md.; Ebû Dâvûd, "Edeb", 70; Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*,

Beirut 1999, I, 10, 17-18; Ebû Abdullah İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elḳâb* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Riyad 1417/1996, s. 8, 18-23; İbnü'l-Esîr, *Kitâbü'l-Muraşşâ* (nşr. Fehmî Sa'd), Beirut 1992, s. 26, 27, 39, 40, 67, 150, 214, 264; İbnü's-Salâh, *Muḳaddimetü İbni's-Şalâh* (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ), Dimaşk 1984, s. 198-202; Safedî, *el-Vâfi*, I, 33-34; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 406-411; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 120-121; Saîd Seyyid Ubâde, *Edebü't-tesmiye fi'l-beyâni'n-nebevî*, [baskı yeri yok] 1983 (Dâru Mısır), s. 21-22; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 83-86; Seyyid Muhammed Rizâ el-Hüseynî, "el-Künye: Hâḳîḳatühâ ve mizâtühâ ve eserühâ fi'l-ḥadâra ve'l-ʿulûmi'l-İslâmiyye", *Türâşünâ*, IV/4 (17), Kum 1409, s. 7 (727) vd.; SamarḲadi, "The Ancient Arab's Word as Portrayed in Their Metaphorical Usage of Kinship Expressions (Kuna)", *al-Abḥath*, XXXIX, Beirut 1991, s. 61-72; A. J. Wensinck, "Kunya", *EP* (Ing.), V, 395-396.

NEBİ BOZKURT

KÜR

Eski bir ölçek.

İlk önce Sumerler'in hüküm sürdüğü Bâbil (Irak) topraklarında daha çok kuru gıdanın ölçümünde kullanılan kürrün Sumerce'deki aslı gurdur. Akkadca kurru, İbrânce kor, Ârâmîce kûrâ, Asurcakâru, Süryânce kûr, kûrâ, Ermenice kûr, kor, korâ, Grekçe koros, Latince corus, Arapça kür kelimeleri de aynı asıldan gelmektedir. Halbuki Costantia (Kıbrıs) piskoposu Aziz Epiphanius (ö. 403) kelimenin etimolojik tahlilinde bir yandan İbrânce'den alındığını belirtirken diğer yandan aslen Süryânce'de "yığın" anlamına gelen kerce kelimesiyle ilişkisine işaret etmektedir. Buna göre 30 müdy (Latince modius) üst üste yığıldığında bir deve yükü oluşturur (*Epiphanius' Treatise*, s. 40). Uygurca'da kur, küre, küri ve küre gibi farklı şekillerde telaffuz edilen yaklaşık 22,4 kilogramlık tahıl ölçüğüdür (Räsänen, s. 310; Clauson, s. 737) kür ile ilişkisi araştırılmaya değer. Kelime bazı Avrupa dillerinde cor, cora, core ve kor şeklinde kullanılmıştır.

Kür (kor) Yeni Ahid'de bir tahıl ölçüğü olarak geçmektedir (Luka, 16/7). İbrâhim en-Nehâf, İbn Sîrîn ve Hasan b. Sâlih gibi tâbiînden gelen bazı rivayetlerde 1 kür hacmindeki suyun necâset tutmayacağı belirtilmektedir (Abdürrezzâk es-San'ânî, I, 81).

Diğer ölçü birimleri gibi kürrün de dönem, bölge ve ölçülen şeyin cins ya da vasfına göre farklı değerler aldığı, ayrıca

ticaret hacminin artmasıyla doğru orantılı olarak büyüdüğü görülmektedir. Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl (ö. 417/1026), İbn Sîrîn ve Vekî'e göre söz konusu kürrün her biri 32 rıtlık 40 kafize yani 1280 rıtlı eşit olduğunu kaydeder (Muhammed b. Ahmed eş-Şâsî, I, 71). Kür almışlı sistemde 60 kafize, onlu sistemde 10 Attike medimnosuna eşittir. Bazı klasik Şîa kaynakları, üç boyutu da 3,5 karış olan küpün hacmine tekabül eden kürrün 1200 Bağdat rıtlı -Medine rıtlı olduğunu savunanlar da vardır- su aldığıını belirtilen çağdaş Şîa kaynakları bunun metrik karşılığını yaklaşık 350 litre şeklinde hesaplamaktadır (İbrâhim Süleyman el-Âmilî, s. 92-100; Takî Bîniş, X [1341], s. 433-436; Dihhudâ, XXII, 403).

Bâbil'de 145-300 litre arasında değişen hacimlerde çeşitli küller kullanılmıştır (Segrè, LXIV [1944], s. 73, 74, 76). Kudüs-lü yahudî tarihçisi F. Josephus'a göre (ö. 100'den sonra) 1 kür (koros) buğday 10 Attike medimnosuna denktir (*Complete Works*, s. 330). Hildegard Lewy, yeni Bâbil kürrü ile 180 kablık İbrânî kürrünün 241,2 litre olarak hesaplar (JAOS, LXIV [1944], s. 72). Epiphanius, İbrânî kürrü için 2 büyük homer = 24 seah = 30 modius eşitliğini vermektedir (*Epiphanius' Treatise*, s. 12, 40). Grek asıllı tabip Kustâ b. Lûkâ da (ö. 300/912 [?]) metron denen kürrün 30 müdye eşit olduğunu söyler (*Kitâb fi'l-vezn*, vr. 74^a, 74^b). Ali Paşa Mübârek'e göre İbrânî kürrü 10 Roma metretesi veya 10 kadem³ hacminindedir. Söz konusu kadem ez-zirâu'l-evânîniniki olup 0,308 m. küpü ise 29,218 dm³tür (*el-Mizân*, s. 74-75).

Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin (ö. 370/980) verdiği bilgilerden 12 vesk = 30 irdeb = 60 kafiz (kankal) = 480 mekkûk = 720 sâ' = 1440 keylece = 2880 müd hacmindeki kürrün 1920 Herat menâsı = 3840 rıtlı yani 1,5667 ton buğday ölçtüğü anlaşılmaktadır (*ez-Zâhir*, s. 210; krş. Sauvaire, VIII [1886], s. 115). Cessâs (ö. 370/981) ölçeklerin cinsini belirtmeksizin 1 kür suyun 3200 rıtlı çektiğini söyler (*Ah-kâmû'l-Kur'ân*, V, 205). Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 381/991 [?]) Cündişâpûr kürrünün 480 menâ, Ahvaz'ınkinin 1250 menâ (buğday) veya 1000 menâ (arpa) ölçtüğünü bildirir (*Ahşenü't-tekâsim*, s. 417; krş. Sauvaire, VIII [1886], s. 113-114). Walther Hinz, son iki değer metrik karşılıklarını sırasıyla 1015,6 ve 812,5 kg. şeklinde hesaplar (*Islamische Masse*, s. 43). Ancak onun esas aldığı men değerlerinin olduğundan büyük hesaplandığı

ileri sürülmektedir (Ashtor, XLV/3 [1982], s. 475). Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî (ö. 387/997), Bağdat ve Kûfe kürrü için 60 kafiz = 480 mekkûk = 1440 keylece = 864000 dirhem, Vâsıt ve Basra kürrü için de 120 kafiz = 480 mekkûk = 7200 rıtlı eşitliklerini verir. Ayrıca muaddel kürrün (= 6 cerîb) 60 muaddel kafiz = 360 mahtûm = 600 aşır olduğunu kaydeder (*Mefâtihu'l-ülûm*, s. 12, 44; krş. Hinz, s. 42). Bağdat kafizi Basra'nınkinin iki katı hacminde olduğuna göre iki kür birbirine eşit demektir. Ayrıca Vâsıt ve Basra kürrünün değerinin hesabında Bağdat rıtlı Hârizmî'nin kaydettiği 128 dirhem küsuratıyla birlikte yani $128\frac{4}{7}$ olarak düşünülüp bu kür için 2,975, Bağdat ve Kûfe'ninki için de 3,1875 gramlık dirhemler esas alındığında her iki ölçeğin kaldırdığı ağırlığın 2,754 tona tekabül ettiği görülür (farklı hesaplamalar için bk. Hinz, s. 42-43; Sauvaire, VIII [1886], s. 115). Matematikçi Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin (ö. 388/998) verdiği bilgiler de Hârizmî'yi doğrular. Ona göre Sevâd ve civarında beş çeşit kür kullanılırdı. Bunlardan en yaygını Sevâd ve Bağdat'ta zahire vergisi, narhı ve ticaretine esas teşkil eden "muaddel kür" idi. Her bölgenin kürrü kendi kafizinin 60 katına eşitti. Irak'ın geneline hitap eden (24 Adudüddeve cerîbi =) 60 muaddel kafiz (= 240 Fâris kafizi) = 480 mekkûk = 600 aşır = 1440 keylece = 5760 rub' = 11520 sümn hacmindeki muaddel kür 7200 rıtlı buğday ölçerdi. Vâsıt, Câmide ve Batâih bölgelerinde kullanılan ve "nısf" adıyla da bilinen "kâmil kür" öncesinin yarısına eşitti. Bu kürrü Basra'nın yukarı Dicle taraflarında, Kesker, Nehrüsîla ve Şattûfâris'te "meftûh kür", sahil bölgelerinde "cerîb" adı verilirdi. Basra'da "kankal" denen ve hurma, fındık, zeytin, hurma çekirdeği ve tuz ölçümünde kullanılan kür her biri 25 Bağdat rıtlı kaldırılan 120 kafize yani 3000 rıtlı (= 1,22946 ton) denkti. Sevâd bölgesinde kış ve ilkbahar ürününün ölçümünde kullanılan ve "fâlic" adıyla anılan kür 24 muaddel kafiz hacminde olup 2880 rıtlı çekerd. Cündişâpûr, Ebrec ve Beyân bölgelerinde "mürsel" yahut "Ebrecî" de denen bu kür 30 task veya 10 cerîb hacmindeydi. Ahvaz ve civarında devlete ait tahılın ölçümünde kullanılan Hâşim kürrü, her biri 120 rıtlık 20 muaddel kafiz veya her biri 10 rıtlık 240 kafiz (= 12 cerîb = 120 mahtûm) hacminde olup muaddel kürrün üçte biri kadardı. Musul, el-Cezîre ve Diyârimudar bölgelerine ait Süleyman kürrü muaddel kürrün $\frac{4}{15}$ 'ine eşit olup 16 muad-

del kafizlik kapasitesiyle 1920 Bağdat rıtlı (buğday) ölçerdi. Cibâl'de Dînever kürrü adıyla bilinen ve muaddel kürrün on ikide birine eşit olan 5 muaddel kafizlik ölçek sadece 600 rıtlı alırdı. Yemen'in kırsal kesiminde ise 75 muaddel kafizlik Yezîd kürrü kullanılırdı (*el-Menâzilü's-seb'*, s. 303-306; krş. Ehrenkretz, V [1962], s. 309-314; Hinz, s. 42-43). Zehrâvî (ö. 400/1010 [?]), 60 kafizlik (= 480 mekkûk) Bağdat büyük kürrü yanında büyüğü 30 müdye yani 5760 Peygamber müddüne, küçüğü ise sadece 5 müdde eşit iki farklı kürden bahseder (*et-Tasrif*, II, 459). İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) Basra kürrünün 6 eşek yüküne (Ar. vikr) eşit olduğunu söyler (*en-Nihâye*, IV, 162). Zehebî (ö. 748/1348) 34 kâre hacmindeki 1 kür onun 17 Dimaşk kantarı yani 1700 Dimaşk rıtlı (= 1020000 dirhem = 3,0345 ton) (*A'lâmü'n-nübela'*, XV, 114), çağdaşı Yâfî ise (ö. 768/1367) 6000 Bağdat rıtlı (= $771428\frac{4}{7}$ dirhem = 2,295 ton) (*Mir'âtü'l-cenân*, II, 313) çektiğini bildirir. Kalkaşendî'nin (ö. 821/1418) verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere 30 kârelik (= 60 kafiz) Bağdat kürrü 7200 rıtlı buğday, 9000 rıtlı (= 3,4425 ton) pirinç, 3000 rıtlı (= 1,1475 ton) arpa, nohut, mercimek, yulaf ve çörek otu ölçer (*Şubhu'l-a'sâ'*, IV, 422; krş. Hinz, s. 43). Afyonkarahisarlı dil bilgini Ahterî (ö. 968/1560-61) kaynağını belirtmeksizin kürrün 700048 dirheme denk geldiğini bildirir (*Ahterî-i Kebîr*, s. 857). Eğer bu 3,20736 gramlık Osmanlı dirhemi ise kürrün kaldırdığı ağırlık 2,2453 ton olarak hesaplanır. Hasan b. İbrâhim el-Cebertî (ö. 1188/1774), cinsini belirtmediği 60 kafiz = 480 mekkûk = 1440 kîle (keylece) hacmindeki kürrün 2700 men (= 5400 rıtlı) ölçtüğünü kaydeder (*el-İkdu'l-yemîn*, vr. 29^a). K. J. Basmacıyan'ın (Basmadjian) aktardığı bilgiden anlaşıldığı üzere XVI-XVII. yüzyıllarda Ermeniler'in kullandığı kürrün ölçtüğü ağırlık 466,1184 kg. idi (*JA*, CCXII [1928], s. 147).

BİBLİYOGRAFYA :

Muslihuddin Mustafa, *Ahterî-i Kebîr*, İstanbul 1310, s. 857; *Tâcü'l-arûs*, "kr" md.; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (trc. E. Robinson, ed. Fr. Brown v.dğr.), Oxford, ts. (Clarendon Press), s. 499; v. Soden, *AHW*, I, 511; Räsänen, *Versuch*, s. 310; Clauson, *Dictionary*, s. 737; F. Josephus, *Complete Works* (trc. W. Whiston), Michigan 1960, s. 330; Epiphanius, *Epiphanius' Treatise on Weight and Measures: The Syriac Version* (ed. J. E. Dean), Chicago 1935, s. 12, 40; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, I, 81; Kustâ b. Lûkâ, *Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/5, vr. 74^a, 74^b;

Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *ez-Zâhir fi ğaribi elfâzi's-Şâfi'i* (nşr. M. Cebr el-Elifî), [baskı yeri yok] 1993, s. 210; Cessâs, *Ahkkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), V, 205; Makdisî, *Ahşenü't-tekkâsim*, s. 417; Muhammed b. Ahmed el-Hârîzmî, *Mefâtihu'l-ülûm*, Kahire 1342/1923, s. 12, 44; Ebû'l-Vefâ el-Büzcânî, *el-Menâzilü's-seb'* (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, *Târîhu 'ilmi'l-ĥisâbi'l-'Arabî* içinde), Amman 1971, s. 303-306; Zeh-râvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani'te'telif* (nşr. Fu-at Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 459; Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi, *Ĥilyetü'l-'ulemâ' fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ* (nşr. Ahmed İbrâ-him Derrâke), Beyrut-Amman 1400/1980, I, 71; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, IV, 162; Mutarrizî, *el-Muġrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâ-hûrî – Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 214; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 114; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), II, 313; Kalka-şendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 422; Hasan b. İbrâhim el-Cebertî, *el-İkđü'l-yemîn fima yete'allak bi'l-mevâzîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29*; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-aқыise ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309, s. 74-75; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 42-43; İbrâhim Süleyman el-Âmilî, *el-Evzân ve'l-mekâdir*, Beyrut 1381/1962, s. 92-100; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Harâc ve'n-nüzümü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 334-337; M. H. Sauvairé, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, VIII (1886), s. 113-123; Takî Bîniş, "Risâle-i Miġdâriyye", *Ferheng-i İrân-zemîn*, X, Tahran 1341, s. 433-436; K. J. Basmadjian, "Poids et mesures chez les anciens arméniens", *JA*, CCXII (1928), s. 147; H. Lewy, "Assyro-Babylonian and Israelite Measures of Capacity and Rates of Seeding", *JAOS*, LXIV (1944), s. 72; A. Segré, "Babylonian, Assyrian and Persian Measures", a.e., LXIV (1944), s. 73, 74, 76; A. S. Ehrenkrecht, "The Kurr System in Medieval Iraq", *JESHO*, V (1962), s. 309-314; E. Ashtor, "Levantine Weights and Standard Parcels: A Contribution to the Metrology of the Later Middle Ages", *BSOAS*, XLV/3 (1982), s. 475; Dihhudâ, *Lugat-nâme*, XXII, 403.

CENGİZ KALLEK

KÜRÂUNNEML

(كرواع النمل)

Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hasen
b. el-Hüseyn el-Hünâî el-Ezdî
(ö. 310/922)

Kûfe dil mektebine mensup
lugat âlimi.

Mısır'da doğdu. Kısa boylu yahut çirkin olmasından dolayı "Kürâu'n-neml" (Karınca bacak) veya sadece "Kürâ" lakabıyla tanındı. Soyunun Ezd kabilesine dayanması sebebiyle ve atalarının Hünâî b. Mâlik ile Devs b. Adnân'a nisbetle Ezdî, Hünâî ve Devsî nisbeleriyle de anılır. Kürâunneml, başta Ebû Ali ed-Dîneverî olmak üzere zamanının Kûfe ve Basra dil mekteplerine mensup âlimlerinden Arap

lugatı ve grameriyle ilgili dersler aldı. Lugat âlimi Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshak el-İsfahânî'den, Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm'ın kitaplarını rivayet etti. Güzel ve yanlışsız hattıyla yazdığı eserleri istinsah edip satarak geçimini sağladığı, zamanında eserlerinin Mısır ve Maġrib'de çok rağbet gördüğü ve Baġdat'ta büyük şöhret kazandığı kaydedilir. Vefat yılı olarak 307 (919), 309 (921), 316 (928) ve 320 (932) gibi tarihler kaydedilmekteyse de Kütübî *'Uyûnü't-tevâriĥ*'inde 310 (922) yılını kesin ölüm tarihi olarak verdiğinden bu tarih tercih edilmiştir. İbnü'l-Kiftî, Kürâunneml'i Basra dil mektebine yakın bir nahiv ve lugat âlimi olarak kabul eder (*İnbâhü'r-ruvât*, II, 240). Ancak günümüze ulaşan eserlerindeki nakillerin çoğunun Kûfe mektebine mensup âlimlere ait olması onun bu mektebe mensup olduğunu kanıtlamaktadır.

Sözlük çalışmaları üzerinde yoğunlaşan Kürâunneml Mısırlı ilk sözlük yazarıdır. *el-Muĥkem* (İbn Sîde), *el-Muĥşaşas* (İbn Sîde), *el-Bârî'* (Ebû Ali el-Kâlî), *Lisânü'l-'Arab* (İbn Manzûr), *el-Kâmûsü'l-muĥîf* (Fîrûzâbâdî) ve *Tâcü'l-'arûs* (Zebîdî) gibi temel sözlükler onun eserlerinden yapılan nakillerle doludur. Ali b. Hamza el-Basrî, bazı lugatlardaki hatalara dair *et-Tenbihât 'alâ aġâlîti'r-ruvât* adlı eserinde İbn Vellâd'ın *el-Makşûr ve'l-memdüd* isimli kitabındaki hataları Kürâ'dan yaptığı nakillerle düzeltmiştir. Lugat âlimleri görüşlerini tartışmasız olarak doğru kabul etmişlerdir.

Eserleri. 1. *el-Münecced* (*fi'l-luġa*). Birden çok anlamı olan kelimelere (el-müşterekü'l-lafzî) dair zamanımıza ulaşan en kapsamlı sözlüktür. Eserin, müellifin *el-Münaġġad* adlı büyük sözlüğünün ihtisarı olan *el-Mücerred*'in kısaltılmış şekli olduğu yolundaki rivayet hatalı olmalıdır. Çünkü *el-Mücerred*, *el-Münaġġad*'ın bir başka yönden ihtisarıdır. Eseri oluşturan altı bölümün (bab) ilk beşinde kelimeler konularına göre, altıncı bölümde ise alfabetik olarak dizilmiştir. İlk beş bölüm insan organları, hayvan türleri, kuş türleri, savaş aletleri, gök ve yıldızlarla ilgili kelimeleri ihtiva eder. Altıncı bölümü oluşturan dünya ve üzerindekiyle ilgili kelimeler, asil ve ziyade harflerle ayırımı yapılmadan birinci ve ikinci harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. *el-Münecced* dizimde kelimelerin ikinci harflerini de dikkate alan ilk sözlüktür. Hadisleri şahid olarak kullanılan ilk sözlük âliminin *Tehzîbü'l-luġa*

sahibi Ezherî olduğu kabul edilir. Halbuki Kürâunneml ondan önce bu eserde on üç hadisle istişhâd etmiştir. Kürâ', aynı zamanda lugat âlimlerinin istişhâd için belirlediği tarih sınırını (150/767) aşarak muhdes (müvelled) şairlerin şiirlerinden de şahid getirmiştir. Zamanımıza ulaşmayan birçok kaynaktan yararlanması, Mısır ve Güney Arabistan Arapçısı'na ait başka yerlerde bulunmayan birçok kelime içermesi eserin önemini arttırmaktadır. Sözlüğün metni, Fevzî Abdülazîz Mes'ûd tarafından Câmiatü'l-Kâhire kısmü külliyyeti'l-âdâb'da 1973'te yüksek lisans çalışması olarak hazırlanıp basılmış (Kahire 1984), ilmî inceleme ve neşrini ise Ahmed Muhtâr Ömer – Dâhî Abdülbâkî gerçekleştirmiştir (Kahire 1976, 1988). 2. *el-Mücerred* (*fi ğaribi kelâmi'l-'Arab ve luġâtiĥâ*). Ğarîb ve nâdir kelimeler sözlüğü olan eser, *el-Münaġġad*'ın rivayet zincirleri ve örneklerin atılmasıyla yapılmış bir ihtisardır. Eserde alfabetik dizim sistemi kelimelerdeki ziyade harflerle ikinci harfler de dikkate alınıp tam olarak uygulanmıştır. Kelimelerin ilk harfi "bab", ikinci harfi "fasil" şeklinde adlandırılmıştır. Dizimde, Arap dilinde kullanılan ve kullanılmayan fasıllar *Kitâbü'l-'Ayn*'da olduğu gibi "müsta'mel" ve "mühmel" kaydıyla belirtilmiştir. Bu sebeple eseri *Kitâbü'l-'Ayn*'a benzetilenler olmuştur. Temel sözlüklerde kendisinden birçok nakil yapılan kitabı Muhammed b. Ahmed el-Ömerî iki cilt halinde neşretmiştir (Mekke 1413/1992). 3. *el-Munteĥab* (*min ğaribi kelâmi'l-'Arab*). Bab-fasil esasına ve konulara göre dizilen eser ğarîb ve nâdir kelimeler, Arapça'ya başka dillerden giren kelimeler (dahil), karşıt anlamlı (ezdâd) kelimeler, birden fazla zaptı olan kelimelerle delâlet nüansları (fikhü'l-luġa) ve etimoloji gibi çeşitli konuları kapsar. Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm'ın *el-Ġarîbü'l-muşannef*'i ile *Kitâbü's-Şâ'î*, Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'i, İbnü's-Sikkî'tin *İşlâhu'l-manĥik*'i eserin başlıca kaynaklarıdır. Kitabı Muhammed b. Ahmed el-Ömerî iki cilt halinde yayımlamış (Mekke 1409/1989), Mustafa Abdülhafîz Sâlim de *Fehârisü fihrisi'l-luġa fi Kitâbi'l-Munteĥab li-Kürâ'inneml* adıyla eserin çeşitli indekslerini hazırlamıştır (Mekke 1414/1993). Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Münaġġad*, *el-Mücehhed*, *el-Muşaĥĥaf*, *el-Munazzam*, *el-Muntazam*, *el-Münemnem*, *el-Muveşşâ*, *el-Mu'avvef*, *Emşiletü'l-ġarîb*